

RICARD PIÉ I NINOT

CATALUNYA, LA POR A LA «URBANITAT»

Un dels problemes pendents al nostre país és reconèixer «la urbanitat» de Catalunya. La urbanitat i la ruralitat s'han contraposat, no en la línia del que la urbanística clàssica definia com les contradiccions que generava la societat industrial entre el camp i la ciutat, sinó com dos formes antitètiques d'entendre el fet nacional.

Aquesta discussió, que és l'objecte de reflexió d'aquest article, no és nova dins del debat teòric català, ni patrimoni del pensament conservador, sinó que també forma part de la mala consciència de les esquerres. Un dels bons exemples d'això, el tenim en l'escàndol que provocà una intervenció que va fer Manuel Ribes Piera al Congrés de Cultura Catalana, a la Seu d'Urgell, sobre la divisió territorial de Catalunya, quan, enmig dels més aferrissats atacs contra la macrocefàlia de Barcelona, va assenyalar que difícilment podríem parlar de Catalunya si no hagués existit aquesta gran ciutat i per corroborar-ho va citar la dissolució del Llenguadoc per manca d'una gran capital.

La novetat d'avui dia és assistir a un nou episodi d'aquesta història i veure com al darrere de la *nova* divisió territorial i la *dissolució* de la C.M. de Barcelona s'amaguen els fantasmes d'aquesta discussió.

Estem davant d'un conflicte que s'ha anat repetint i que podem reconèixer en molts dels estudis i plans que s'han fet per al Principat, com ara la divisió territorial de Catalunya i la idea metropolitana de Barcelona.

la divisió territorial de Catalunya de 1932

La intel·lectualitat catalana, tan abocada als mites nacionals com el país mateix, encara ha de fer una lectura crítica de la Divisió Territorial de Catalunya de 1932 per rescatar-la dels llimbs irracionals dels quals forma part.

Admetent un seguit de reduccions que em simplifiquen la qüestió, crec que es pot afirmar que la Divisió Territorial de Catalunya que plantejà la Ponència Tècnica de 1932 és una reivindicació clara i rotunda del caràcter rural del Principat.

La proposta, tant per allò que va fer com per allò que no va investigar, va fer un retrat del que havia estat la Catalunya rural dels dos segles anteriors i del que en restava a principi del nostre. Els fenòmens urbans més capitals, com la industrialització de les conques dels rius i la formació de la conurbació barcelonina, amb prou feines s'hi van tenir en compte.

No voldria, amb aquesta afirmació, desmerèixer la proposta, sinó que voldria situar-la allí on té sentit, on és possible comprendre-la i des d'on és possible reivindicar-ne el valor científic i tècnic.

Des del punt de vista de l'estructura urbanística del territori català, la Divisió Territorial de 1932 no va assenyalar els canvis transcendents que s'estaven donant en aquell moment, sinó que va significar exclusivament l'aixecament d'una acta notarial del territori construït des de les Guerres dels Remences fins a l'obertura del mercat americà per als catalans.

Tal com diu l'arquitecte Miquel Domingo i Clota, l'encàrrec de la ponència, no el va fer el Departament de Governació o de Foment amb la finalitat d'iniciar els nous projectes d'administració del territori, sinó que el va fer el Departament de Cultura, que volia modificar la concepció del país que li havien traspasat.

Per ser una nació es necessita un territori, es necessita una terra amb la qual identificar-se. Per tant, calia una nova lectura de Catalunya que substituís el canemàs provincial que havia institucionalitzat l'estat liberal per uniformitzar la península.

Així doncs, la discussió no consistia a augmentar l'eficàcia administrativa del país, sinó a descobrir els signes d'identitat que confirmessin el caràcter diferencial de Catalunya i en subratllessin la singularitat.

Els ponents, tot i parlar de la manca de directrius i continguts precisos per a la divisió territorial que preparaven, no es preguntaven sobre l'administració del país sinó com fer una radiografia exacta del territori per conèixer-ne l'estructura. La idea de subdividir-lo en sectors de grandàries semblants, la recerca de les capitals i sobretot la utilització de l'enquesta per definir les àrees de mercat, són les aportacions metodològiques i científiques més importants de la ponència.

El catalanisme del nou-cents i de principi de segle havia buscat, en algunes de les seves manifestacions, els signes i continguts del medievalisme català com una forma de reivindicació nacional. La nova concepció de Catalunya i, en especial, del seu territori podia haver caigut en un historicisme arcaïtzant, que no hauria fet altra cosa que portar-los al fracàs i demostrar la incapacitat d'un país per modernitzar-se i la ceguera per reconèixer una societat estructurada en altres paràmetres que no fossin els records.

A l'hora de fer l'anàlisi a partir de les àrees de mercat, la ponència de 1932 va sondejar la part més grisa de la història catalana, un període en què el país era feble, ja havia perdut l'hegemonia al Mediterrani, tenia una població afeblida i era al costat d'un país que tenia un gran imperi. La Catalunya rural no venia de les gestes de reconquesta, o de l'explotació d'unes colònies, sinó de la ruptura dels mals usos medievals i d'un esforç que va fer possible aixecar un país per sobre de les seves misèries i desastres.

Tal com ens explica Pierre Vilar, des de final del segle XIV fins al segle XVIII, Catalunya té una història sense noms propis, una crònica de mitges derrotes i sobretot un llarg període de recomposició sobre si mateixa. Aquest és el temps que els viatgers descriuen Catalunya com un país d'homes esforçats desterrant la terra mancada de les mínimes infraestructures per progressar.

Catalunya desperta al segle XIX amb una Castella arruïnada i sense l'ambició o la capacitat per imposar-se dins de l'Estat espanyol, però amb una forta confiança en si mateixa que donarà ales al seu nacionalisme.

La Ponència Tècnica de la Divisió Territorial, quan es va preguntar com era Catalunya, va assenyalar quelcom únic i específic del nostre sòl que va descobrir a l'hora de delimitar les àrees del mercat agrícola: la xarxa de relacions econòmiques creades a partir de l'explotació agrícola del territori en els darrers segles.

La proposta de la ponència de 1932 va donar contingut territorial i cultural al poblament agrícola enquadrant-lo en unes col·lectivitats, les comarques, que

mai no havien tingut cap reconeixement històric. Els comtats, els bisbats o les províncies sempre foren divisions del poder, mentre que les comarques, per la seva *naturalitat*, havien nascut de la terra i del treball dels homes, i es presentaven com una cosa diferent i arrelada a la població.

Per tant, si bé la proposta de divisió territorial suposava una ruptura total amb qualsevol intent de retorn al passat, no va ser capaç d'entendre el que passaria a la Catalunya del moment i especialment en el nou contingut urbà que s'estenia per tot el territori.

l'àrea metropolitana de Barcelona

La contraposició que es fa en aquest article entre urbanitat i ruralitat no consisteix que una negui les ciutats i l'altra no, sinó en la manera d'entendre el seu paper. La ciutat, per la idea de ruralitat, és una peça més del territori, que és el que s'articula amb els veïns. Per a la idea d'urbanitat, el territori s'articula per mitjà de la xarxa de ciutats i no a l'inrevés. El camp i la ciutat no són dues categories equivalents que es contraposen, sinó que tot plegat forma part d'un sistema més complex en què l'element rural n'és una part més.

La primera formulació urbana de Catalunya ve de la mà de Barcelona que, davant de la manca d'una visió urbana del Principat, es planteja una estratègia pròpia i un planejament autònom.

El Pla Cerdà havia estat una experiència urbanística única que no solament va servir per ordenar un creixement sinó també per establir la nova escala en què s'havia de formular l'eixamplament de la ciutat moderna. A final dels anys vint i principi dels trenta el problema tornava a estar sobre la taula, el Pla Cerdà es començava a exhaurir i calia fer un salt endavant.

La Barcelona Futura, exposada al pavelló de la ciutat de Barcelona a l'Exposició de l'any 1929, era una proposta que pretenia reconduir els esdeveniments urbanístics sense contradir-los. Si fins aleshores als plànols de Barcelona solament s'havien dibuixat el front marítim i, com a màxim, el delta del Llobregat amb Collserola al fons, en aquest projecte, per primer cop, apareix la banda del darrere d'aquesta muntanya.

El Pla Macià, de 1934, no traspassava la barrera de la muntanya i feia una proposta més reglada, argumentant l'ordenació de la ciutat entorn de l'eix de la Gran Via, des de les platges de Castelldefels fins al Besòs.

Tots dos plans aposten per Barcelona, però mentre que el primer solament intenta canalitzar el creixement de la ciutat en taca d'oli, l'altre, a cavall de la revolució que s'anuncia, basa bona part del seu plantejament en un canvi social que va estroncar la guerra civil.

El 1953, seguint els passos del projecte de la Barcelona més gran s'institueix la comarca de Barcelona, actualment anomenada Corporació Metropolitana, i

s'articulen una sèrie de serveis comuns i un òrgan de control urbanístic que havia de guiar el pla comarcal aprovat per decret.

Amb aquest nou organisme es produeix el reconeixement del nou sistema territorial que sorgeix a Catalunya. Ja feia un segle, que Barcelona, la ciutat industrial i terciària, i Reus, la segona ciutat del Principat i la capital agrícola de la Catalunya Nova havien competit com a capçaleres de la xarxa ferroviària catalana i Barcelona li havia passat al davant definitivament.

El Pla Comarcal s'havia plantejat tot just quan començava la gran expansió dels anys cinquanta i era un pla sense gaires ambicions. Més endavant, amb el *boom* de la construcció, se'n van veure les limitacions i el 1964 es creà la Comissió Tècnica per a la Revisió del Pla Comarcal de Barcelona on es plantejà una de les experiències més interessants de l'urbanisme català.

La idea de l'Àrea Metropolitana de Barcelona va néixer a partir de la revisió del Pla Comarcal i s'articulà en un anomenat Pla Director, l'àmbit del qual no solament incloïa la dita comarca de Barcelona, sinó també el Maresme, el Vallès, el Penedès i Garraf.

El Pla Director barreja propostes molt diferents: algunes que són continuació dels traçats reguladors del nou-cents i altres que proposen una articulació dinàmica del territori per mitjà d'un planejament processal i altres grans operacions arquitectòniques, com ara centres direccionals o noves ciutats que polaritzin l'espai. En qualsevol cas hi ha dues grans idees mares que inspiren tot el text: per un cantó *descongestionar* la comarca de Barcelona, i per l'altre plantejar-se una *ciutat-regió*. Si la primera idea es pot interpretar com un pas endavant d'aquesta necessitat d'expansió de la ciutat, amb la colonització de nous territoris, la segona, nascuda al seminari italià de Stressa, formula una idea absolutament nova en la planificació de la conurbació barcelonina.

S'entenia que Barcelona, que durant segles havia estat el punt d'acumulació econòmica, social i urbana de tot el país i, per tant, el resum i compendi de la seva història, a partir d'ara s'havia convertit en el motor del canvi i en el generador de les transformacions del territori. Per tant, ordenar la ciutat era ordenar el territori mateix.

La idea de la ciutat-regió és l'intent de superar les contradiccions històriques entre el camp i la ciutat, de definir una nova escala de l'urbà que incopori tot el territori. Amb unes altres paraules, es tracta de superar la mecànica depredadora de la ciutat i el fenomen constant d'expansió de l'urbà en contra del rural, que malmet l'espai. No es tracta, doncs, de definir un nou territori subsidiari de la gran urbs sinó d'establir-hi un nou equilibri.

La proposta tècnica d'articular un organisme administratiu capaç de conduir aquesta idea va fracassar.

L'any 1974 es va dissoldre la Comissió Gestora de l'Àrea Metropolitana de Barcelona i en una cabriola administrativa paradoxal es va canviar el nom de la Comissió d'Urbanisme i Serveis Comuns de la Comarca de Barcelona pel de Corporació Metropolitana. Així doncs, el que havia estat un dels projectes més lúcids sobre la urbanitat catalana va acabar en no res.

Ara, quan el govern de la Generalitat vol dissoldre la Corporació Metropolitana i reinstaurar la divisió territorial de 1932-36, ens trobem davant d'un nou despropòsit territorial. Tornem a veure com el fenomen urbà i Barcelona en concret resulten, per un cert nacionalisme anacrònic, culpables de la pèrdua de la identitat territorial i d'una societat passada que sembla que és l'única que legitima la reivindicació nacional.

La condició urbana del territori català és un fet incontestable. Per això podem dir que els nacionalismes que continuen negant-la estan abocats al fracàs o que hi aboquen el país. Esperem, però, que la realitat, molt més tossuda que les idees, farà inútils aquests anacronismes i ens permetrà reconstruir el país sobre el progrés i no sobre les enyorances.

RICARD PIÉ I NINOT
arquitecte i urbanista